

Economie en arbeidsmarkt geven terug terrein prijs

“De Vlaamse arbeidsmarkt herademt (maar hoe lang nog?)” was de conclusie van het WSE trendrapport over de Vlaamse arbeidsmarkt in 2011 (Herremans et al., 2011). Een jaar later, eind 2012, kunnen we gerust stellen dat de Vlaamse arbeidsmarkt inderdaad nog niet volledig op adem is gekomen, en zelfs terug in ademnood raakt. We staven dit in deze bijdrage aan de hand van de economische groeicurve en de voornaamste arbeidsmarkt-indicatoren.

Belgische economie opnieuw in ademnood

Sinds halfweg 2009 konden we ons optrekken aan negen achtereenvolgende kwartalen van positieve groei van het Belgische bruto binnenlands product (figuur 1). Midden 2011 viel deze kwartaalgroei echter stil. Het derde kwartaal 2011 vertoonde een economische nulgroei en in het laatste kwartaal doken we terug licht in het rood (-0,1%). Begin 2012 flakkerde de economie terug een beetje op (+0,2%), maar in het tweede kwartaal hervielen we in een aanzienlijke krimp van -0,5%. Volgens de flashraming van de Nationale Bank (van 31 oktober 2012) zou de economische activiteit zich in het derde kwartaal 2012 wel terug stabiliseren (+0,0%) waardoor een recessie net vermeden zou worden. Ook op jaarbasis dook de groei van de Belgische economie in het tweede kwartaal van 2012 terug in het rood. Voor het tweede en derde kwartaal van 2012 zouden we uitkomen op een jaargroei van -0,3%.

Er is dus voorlopig weinig reden tot optimisme en de vooruitzichten blijven onzeker. Pas in de loop van 2013 zou de economische activiteit in

de eurozone als geheel licht aantrekken, in navolging van de internationale conjunctuur en op voorwaarde dat de eurocrisis geen uitbreiding neemt (FPB, 2012). De zwakke economische groeiprognoze voor de eurozone betekent ook een rem op het herstelvermogen van de Belgische economie. Vanaf het vierde kwartaal van 2012 zou de Belgische economie

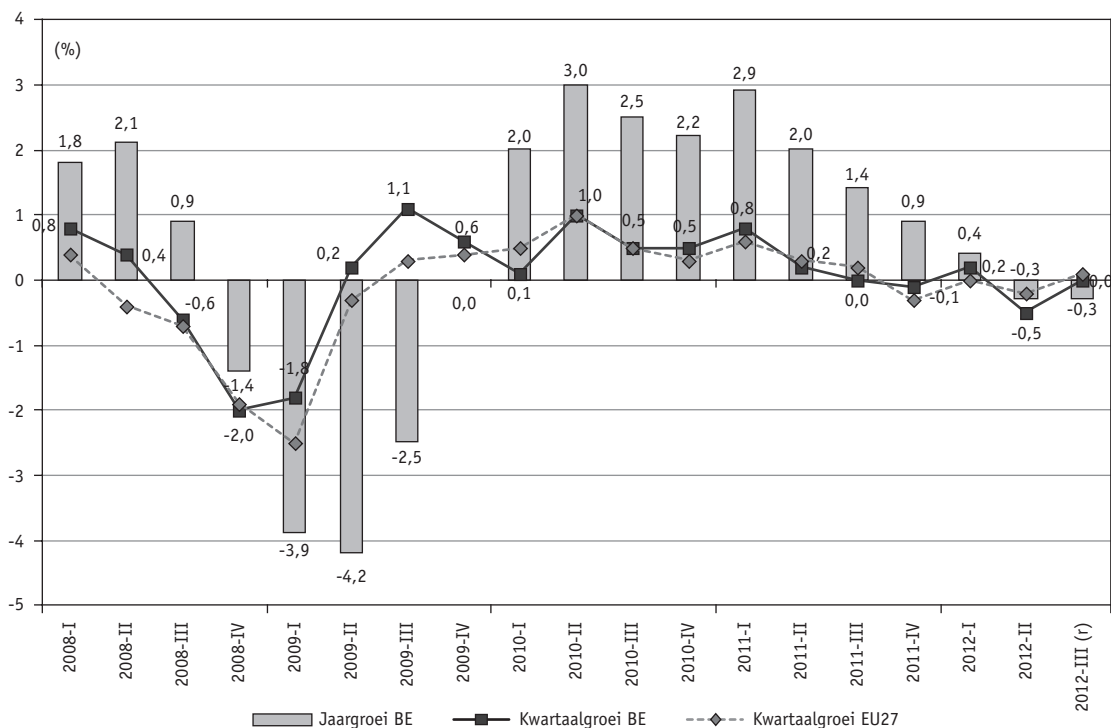
wel opnieuw aantrekken. Alles bij elkaar genomen, verwacht het Federaal Planbureau in 2012 een beperkte krimp van de Belgische economie (-0,1%). In 2013 wordt vervolgens opnieuw een economische groei voorspeld (+ 0,7%) (FPB, 2012).

Aan ondernemerszijde ziet men de toekomst ook niet direct rooskleurig in. Het ondernemersvertrouwen, dat al enkele maanden stabiel was, zij het op een laag pitje, daalde in oktober 2012 opnieuw (NBB, 2012a; NBB, 2012b). Dit resulteert onder meer in weinig geruststellende tewerkstellingsvooruitzichten bij de Belgische werkgevers, en in het bijzonder bij Vlaamse werkgevers (Manpower-Group, 2012).

Op vlak van de Belgische werkgelegenheid stelt het Federaal Planbureau dat deze in 2012 licht zou toenemen met 11 000 personen. Voor 2013 wordt een stijging verwacht van 13 700 personen. Bijna de helft van de netto-werkgelegenheidscreatie tijdens de jaren 2012-2013 zou toe te schrijven zijn aan een verdere toename van de dienstenchequebanen. Daarenboven zou het aantal werklozen in 2012 en 2013 behoorlijk toenemen (met respectievelijk 9 100 en 24 000 personen) (FPB, 2012).

Figuur 1.

Procentuele kwartaal- en jaargroei van het binnenlands product (België en EU-27; 2008-I tot 2012-III)

Noten: (r) derde kwartaal 2012 betreft de flashraming van de NBB.**Bron:** NBB, Eurostat (Bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE)

Kentering op de Vlaamse arbeidsmarkt

Ook van de positieve signalen die de Vlaamse arbeidsmarktindicatoren vorig jaar nog uitstuurden, blijft momenteel niet veel meer over. Dit komt onder andere tot uiting in de trendlijn van de *tijdelijke werkloosheid* (figuur 2). De tijdelijke werkloosheid kende na een spectaculaire groei tot januari 2010, een bijna even spectaculaire krimp, tot en met januari 2012. Op dat moment noteerden we een trendniveau van nog 'slechts' 84 200 tijdelijk werklozen. Inmiddels is de tijdelijke werkloosheid in Vlaanderen opnieuw aan het stijgen, tot een trendniveau van bijna 96 700 werknemers in tijdelijke werkloosheid in september 2012. In januari 2012 was de kloof met het precrisisniveau (in januari 2008) verkleind tot ongeveer 10 000 tijdelijk werklozen. In september, negen maanden later, bedroeg deze terug 22 600 werknemers. Gezien de economisch ongunstige omgeving is de kans reëel dat deze

conjunctuurgevoelige indicator ook de volgende maanden verder zal oplopen.

Daarenboven zijn niet alle bedrijven in staat om met tijdelijke werkloosheid of andere tijdelijke maatregelen de crisis te (blijven) bekampen. Dit blijkt ook uit de trendlijn van het aantal *bedrijfsfalingen* in Vlaanderen. Na een opstoot in het voorjaar van 2009, kabbelde deze lijn een tweetal jaren voort op een relatief hoog niveau. Midden 2011 leken iets positievere tijden aan te breken en daalde de index lichtjes, maar daarna sloeg de trend weer om en begon het aantal falingen opnieuw te stijgen. In september 2012 werd een 'recordindex' van 129 bereikt. Dit wil zeggen dat het trendniveau van de faillissementen in Vlaanderen die maand liefst 29% hoger lag dan begin 2008. Het najaar van 2012 was dan ook een zwarte periode op vlak van bedrijfsfalingen. Nooit eerder werden zoveel faillissementen geteld als in de maanden september-oktober 2012,

en vooral Vlaanderen deelde in de klappen. Traditioneel werd het grootste aantal faillissementen geteld in de horeca, gevolgd door de bouw. Met de heropflakking van de faillissementen binnen de sector van de zakelijke dienstverlening, het hoog aantal faillissementen binnen de transportsector en de verschuiving van de faillissementen van de kleinhandel naar de groothandel, komt de faillissementencyclus in een 'tweede' fase terecht: die van de uitdieping en de verbreding. Het zijn niet langer enkel de direct consumentgerichte sectoren die de klappen opvangen, ook de daaraan leverende sectoren voelen intussen volop de gevolgen. Bovendien merken we ook dat belangrijke industriële sectoren meer en meer worden geraakt, net als grotere bedrijven (Graydon, 2012a; Graydon, 2012b). De sluitingsaankondiging van automobiel-fabriek Ford Genk (oktober 2012) staat hiervoor symbool.

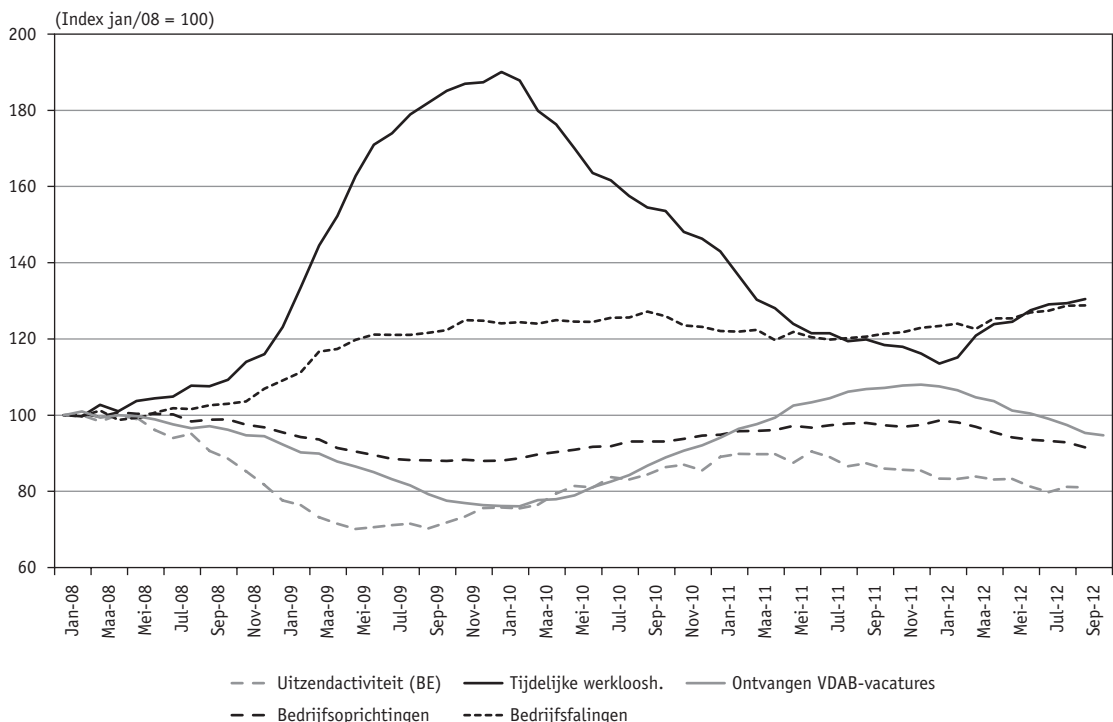
Dit alles doet niet veel goeds vermoeden voor de nabije toekomst. Komt daarbij dat de evolutie van de *bedrijfsoprichtingen* in Vlaanderen een tegen-gestelde trend kent: waar de trendlijn van de bedrijfsoprichtingen sinds begin 2010 langzaam maar zeker omhoog kroop, sloeg de trend begin 2012 om naar een gestage krimp. Het aantal bedrijfsoprichtingen in Vlaanderen bereikte op geen enkel moment opnieuw het precrisisniveau van begin 2008.

In de uitzendsector, die doorgaans snel en fors reageert op conjunctuurschommelingen, zette de negatieve trend zich al sneller in. Eind 2009 veerde de *uitzendactiviteit* fors op, maar midden 2011 kwam er een einde aan deze remonte en sindsdien is de uitzendactiviteit terug terrein aan het verliezen.

De golvende trendindex van de *ontvangen VDAB-vacatures* is allicht nog het meest illustratief voor

Figuur 2.

Index van de uitzendactiviteit (België) en trendindex van de bedrijfsoprichtingen, bedrijfsfalingen, tijdelijke werkloosheid en ontvangen VDAB-vacatures (Vlaams Gewest) (januari 2008 – oktober 2012)

Noten: Trendindex = index van het trendniveau, dit is het voortschrijdend gemiddelde van de voorbije twaalf maanden.

Bron: VDAB, RVA, Graydon, Federgon, FOD Economie – Algemene Directie Statistiek (Bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE)

de schommelende arbeidsmarkt. Sinds 2010 steeg het niveau van de ontvangen vacatures maand na maand, tot een recordindex van 108 in december 2011. Dit kwam neer op een trendniveau van gemiddeld 25 600 ontvangen vacatures per maand, 8% meer dan voor de economische crisis. In oktober 2012 bleef van die winst echter niet veel meer over en zakten we terug tot onder het niveau van begin 2008. We eindigen op een index van 95, wat overeenkomt met een trendniveau van gemiddeld 22 500 ontvangen vacatures per maand.

Werkloosheid veert terug op

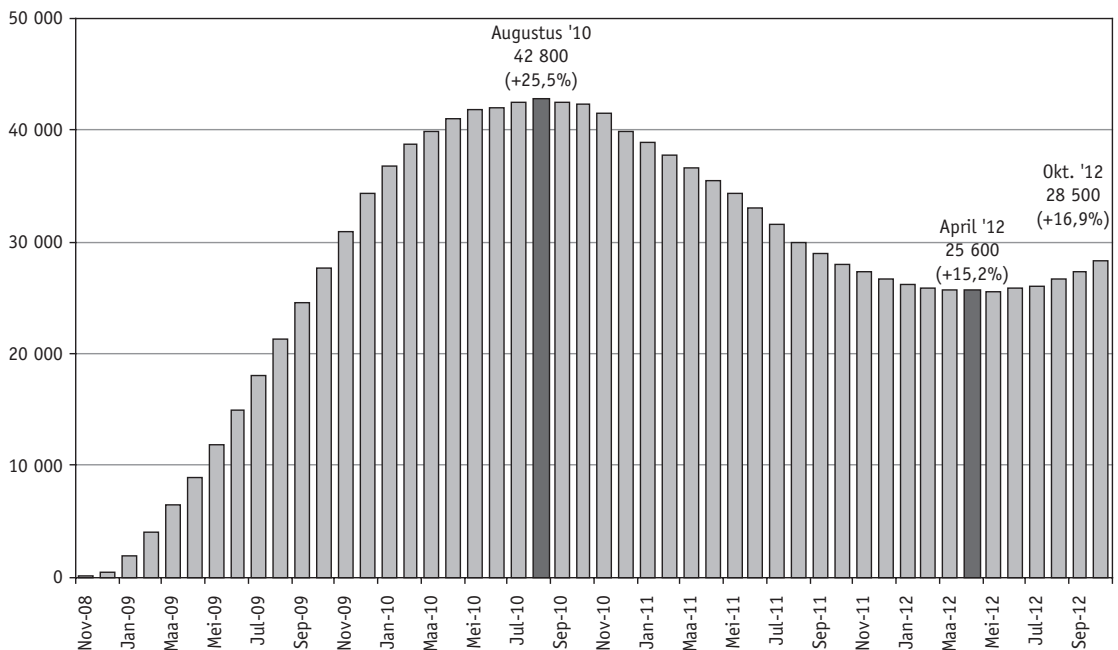
Dat de remonte van de Vlaamse arbeidsmarkt een halt is toegeroepen, zien we ook in de recente evolutie van de werkloosheidscijfers. Opnieuw wordt duidelijk dat we de vooruitgang die we in de loop van 2011 boekten, terug aan het kwijtspelen zijn.

Dit blijkt uit figuur 3 die de omvang van de *werkloosheidskloof* weergeeft ten aanzien van het precrisisniveau in oktober 2008. Op dat moment lag het trendniveau van het aantal niet-werkende werkzoekenden op 168 300 (voortschrijdend gemiddelde van de laatste twaalf maanden). De werkloosheidskloof, namelijk het verschil ten opzichte van dit referentiemoment, was het grootst in augustus 2010. Op dat moment, na 22 maanden van werkloosheidsstijging, werden liefst 42 800 nwwz meer geteld dan voor de crisis. Dit komt neer op een toename van ruim een kwart ten opzichte van oktober 2008 (trendniveau van 211 100 nwwz; +25,5%).

Vanaf september 2010 kalfde de werkloosheidskloof af tot een minimumniveau in april 2012. Op dat moment was het trendniveau van de werkloosheid gekrompen tot 193 900 nwwz, een afslanking dus van 17 200 nwwz ten opzichte van het maximumniveau (twintig maanden eerder), maar nog steeds

Figuur 3.

Werkloosheidskloof ten aanzien van precrisisniveau in oktober 2008 (Vlaams Gewest; november 2008 – oktober 2012)

Noten: a. De cijfers vanaf 2012 werden herraamd volgens de oude registratiemethodologie van VDAB (waarbij nog geen tragere uitschrijving gold voor uitzendkrachten), zodat een coherente reeks blijft behouden.

b. Het betreft hier het trendniveau van de werkloosheid; dit is het voortschrijdend gemiddelde van de voorbije twaalf maanden.

Bron: VDAB (Bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE)

een 'surplus' van 25 600 werkzoekenden boven het startniveau van oktober 2008 (+15,2%). Hoewel de werkloosheidskloof op dat moment dus nog lang niet was gedicht, zien we vanaf dan opnieuw een verdere toename van de kloof. In oktober 2012 telde we opnieuw 28 500 nwwz meer dan voor de crisis (trendniveau van 196 800 nwwz; +16,9%).

Ook qua omvang van de werklozenpopulatie leveren we dus terug in. En aangezien de werkloosheid doorgaans met enkele maanden vertraging reageert op de conjunctuurevolutie, ziet het er ook niet naar uit dat dit snel weer zal keren.

Tewerkstellingsgroei valt stil...

Hoe vertaalt de conjunctuurevolutie zich op het vlak van tewerkstelling? In tabel 1 en figuur 4 bekijken we de evolutie van het aantal werknemers en

het arbeidsvolume (uitgedrukt in voltijdsequivalenten of VTE) bij RSZ. De tewerkstelling uitgedrukt in aantal 'koppen' bleef gedurende de crisisperiode vrij goed op peil, veelal door de anticrisismaatregelen van de Vlaamse en federale overheden. In het tweede kwartaal van 2010 bevond de werknemerspopulatie in Vlaanderen zich al terug op het niveau van voor de crisis. Bovendien zette de groei zich alsmaar verder waardoor het tewerkstellingsniveau steeg tot een recordniveau van 2 116 900 RSZ-werknemers in het derde kwartaal van 2011. Hiermee lag de tewerkstelling in Vlaanderen 37 700 werknemers of 1,8% hoger dan het precrisisniveau van begin 2008. In aantal 'koppen' werd de kloof die de crisis sloeg dus ruimschoots goedge maakt. De laatste kwartalen is de tewerkstellingsgroei echter terug aan het temperen. In het eerste kwartaal van 2012 viel de groei van de tewerkstelling volledig stil (+0,0% op jaarbasis). Voor het tweede kwartaal van 2012 wordt het aantal werknemers geraamd op

Tabel 1.

Evolutie van het aantal werknemers en het arbeidsvolume (VTE) bij RSZ (Vlaams Gewest; 2008-I tot 2012-II)^a

Kwartaal	Werknemers (WN)	Arbeidsvolume (VTE)	Jaargroei (n)		Jaargroei (%)	
			WN	VTE	WN	VTE
2008-I	2 079 216	1 761 605	+39 035	+36 818	+1,9	+2,1
2008-II	2 083 523	1 776 294	+38 474	+26 319	+1,9	+1,5
2008-III	2 101 936	1 738 084	+36 017	+16 756	+1,7	+1,0
2008-IV	2 075 739	1 762 045	+12 533	-3 885	+0,6	-0,2
2009-I	2 072 983	1 716 841	-6 233	-44 764	-0,3	-2,5
2009-II	2 065 889	1 725 949	-17 634	-50 345	-0,8	-2,8
2009-III	2 074 599	1 691 859	-27 337	-46 225	-1,3	-2,7
2009-IV	2 061 282	1 728 637	-14 457	-33 408	-0,7	-1,9
2010-I	2 076 907	1 707 182	+3 924	-9 660	+0,2	-0,6
2010-II	2 083 512	1 745 311	+17 623	+19 362	+0,9	+1,1
2010-III	2 097 624	1 711 648	+23 025	+19 789	+1,1	+1,2
2010-IV	2 086 292	1 751 510	+25 010	+22 873	+1,2	+1,3
2011-I	2 106 738	1 753 677	+29 831	+46 495	+1,4	+2,7
2011-II	2 110 373	1 772 369	+26 861	+27 058	+1,3	+1,6
2011-III	2 116 900	1 735 800	+19 276	+24 152	+0,9	+1,4
2011-IV	2 103 710	1 784 720	+17 418	+33 210	+0,8	+1,9
2012-I	2 105 900	1 753 490	-838	-187	+0,0	+0,0
2012-II (r)	2 104 300	1 779 310	-6 073	+6 941	-0,3	+0,4

Noten: a. De wijziging in de aangifteprocedure voor de overheidssector vanaf 2011 (cf. het Capelo-project; zie www.rsz.be voor meer info) heeft invloed op de telling van het aantal tewerkgestelde werknemers. De betrokken kwartalen werden herhaald naar de situatie van voor de hervorming, zodat de tijdsreeks coherent blijft.

b. (r) tweede kwartaal 2012 betreft een raming op basis van de Snelle Ramingen van RSZ.

Bron: RSZ (Bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE)

2 104 300, wat neerkomt op een krimp van -0,3% ten opzichte van een jaar eerder.

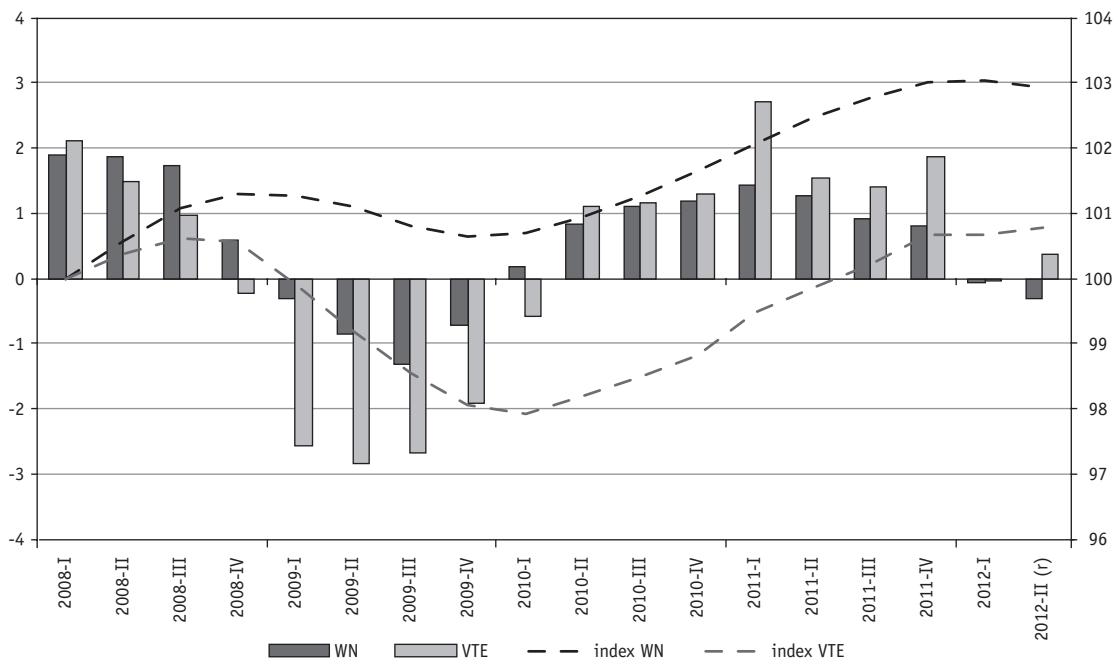
Bekijken we de trendevolutie van de RSZ-werknemers vanaf 2008 (zie stippenlijn figuur 4) dan zien we dat deze een maximum bereikte in het vierde kwartaal 2011, met een index 103. Dit betekent dat het trendniveau van de werknemerspopulatie op dat moment 3% hoger lag dan het referentieniveau aan het begin van de crisis, het eerste kwartaal van 2008. De eerste twee kwartalen van 2012 duiden echter op een stabilisatie tot lichte krimp van het trendniveau van de tewerkstelling.

De tewerkstellingsgroei uitgedrukt in arbeidsvolume of voltijdsequivalenten (VTE) nuanceert evenwel de eerder positieve evolutie in aantal werknemers van de laatste jaren. In de eerste plaats werd de crisis immers gecounterd door de inkrimping van het arbeidsvolume, veel meer dan door het

afslanken van de werknemerspopulatie. Er werd doorgaans eerst en vooral beknipt op arbeidshuren, en pas dan op personeel. Na forse krimpcijfers in 2009 zit het arbeidsvolume sinds 2010 terug in stijgende lijn. Vanaf het tweede kwartaal 2010 konden na zes opeenvolgende kwartalen van negatieve jaargroei terug positieve cijfers worden voorgelegd. Deze tendens werd in 2011 verder gezet met als uitschieter een jaargroei van 2,7% in het eerste kwartaal. Wel moeten deze groeicijfers worden gelezen tegenover het lage peil aan arbeidsvolume een jaar eerder. Vandaar dat het ook nuttig is om deze jaargroei naast de trendevolutie van het arbeidsvolume te leggen. Daaruit blijkt immers dat pas in het tweede kwartaal van 2011 het niveau aan arbeidsvolume werd bereikt vergelijkbaar met dit van voor de crisis. Vanaf de tweede helft van 2011 kent het trendniveau van het arbeidsvolume een verdere groei, om de laatste twee kwartalen – net zoals bij de werknemers – min of meer te

Figuur 4.

Procentuele jaargroei (linkeras) en trendindex^a (rechteras) van het aantal werknemers (WN) en het arbeidsvolume (VTE) bij RSZ (Vlaams Gewest; 2008-I tot 2012-II)^b

Noten: a. Trendindex = index van het trendniveau, dit is het voortschrijdend gemiddelde van de voorbije vier kwartalen (index: 2008-I = 100).

b. Herraming van de kwartalen vanaf 2011 naar de situatie van voor de Capelo-hervorming.

c. (r) tweede kwartaal 2012 betreft een raming o.b.v. de Snelle Ramingen van RSZ.

Bron: RSZ (Bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE)

stabiliseren. Wel wordt voor het tweede kwartaal 2012, in tegenstelling tot bij de evolutie van de werknemerspopulatie, nog een stijging verwacht van het arbeidsvolume (+0,4% op jaarbasis).

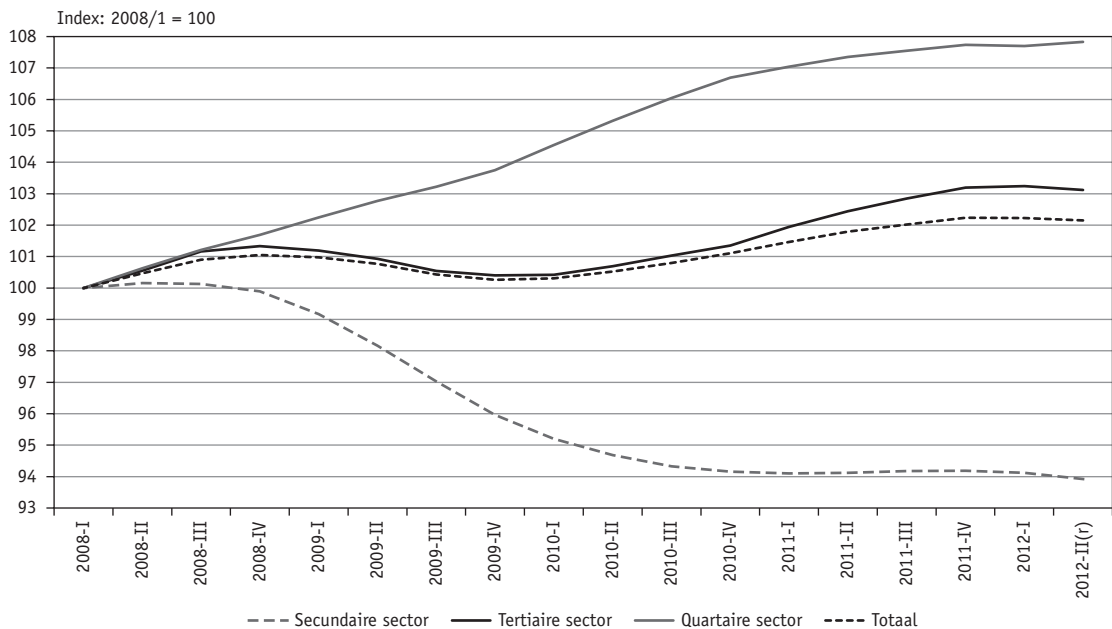
Hoe dan ook wordt het afwachten hoe de RSZ-tewerkstelling verder zal evolueren gezien de sombere economische vooruitzichten en de tendens van tewerkstellingsstabilisatie, vooral dan in aantal 'koppen'. Anderzijds wijst ook de trend van toenemende tijdelijke werkloosheid (zie figuur 2) opnieuw in de richting van het temperen van het arbeidsvolume. Zo worden heel wat tijdelijk bedoelde maatregelen om het arbeidsvolume in te perken, waarvan de economische werkloosheid veruit de populairste, door sommige werkgevers als een permanent flexibiliteitsinstrument gebruikt (zie ook Geurts, 2012). Veel werkgevers zijn allicht genoodzaakt om dit gezien het huidige economische klimaat nog te blijven doen, of meer zelfs, het gebruik ervan te intensifiëren.

... nu ook in de dienstensectoren

Dat de tewerkstellingsevolutie een verschillend patroon kent binnen de verschillende hoofdsectoren blijkt duidelijk uit figuur 6. Hierin illustreren we de trendevolutie van de RSZ-tewerkstelling in de hoofdsectoren in Vlaanderen, met het eerste kwartaal van 2008 als referentie (index = 100). De secundaire sector (industrie en bouw) had overduidelijk het zwaarst te lijden onder de crisis. Vanaf 2009 tuint de trendlijn van de industriële tewerkstelling naar beneden tot een index van 94,1 in het eerste kwartaal van 2011, bijna 6% dus onder het tewerkstellingsniveau van begin 2008. De tewerkstelling in de secundaire sector blijft dan enkele kwartalen vrij stabiel, maar door de zwakke economische toestand ging het aantal werknemers in deze sector recentelijk verder aan het krimpen, tot een minimum trendniveau van 498 400 werknemers in het tweede kwartaal van 2012 (index 93,9). In vergelijking met

Figuur 5.

Trendindex^a van het aantal werknemers bij RSZ in de hoofdsectoren, van het totaal aantal werknemers en van het totale arbeidsvolume (VTE) (Vlaams Gewest, 2008-I tot 2012-2r)^b

Noten: a. Trendindex: index van het trendniveau, dit is het voortschrijdend gemiddelde van de voorbije vier kwartalen.

b. Herraming van de kwartalen vanaf 2011 naar de situatie van voor de Capelo-hervorming.

c. (r) tweede kwartaal 2012 betreft een raming op basis van de Snelle Ramingen van RSZ.

Bron: RSZ (Bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE)

het eerste kwartaal 2008 is dit een afslanking van 6,1% (of -32 300 werknemers). Met de golf van faillissementen en bedrijfsherstructurerings in heel wat industriële sectoren, waaronder vooral de automobielsector met de aangekondigde sluiting van Ford Genk, zal de industriële tewerkstelling in de nabije toekomst ongetwijfeld verder afkalven.

Ook in de tertiaire en quartaire sectoren zien we nu de tewerkstellingsgroei stilvallen. Na een groeiperiode van zeven opeenvolgende kwartalen, stabiliseerde de tewerkstelling in de tertiaire sector (commerciële diensten) in het eerste kwartaal van 2012. Voor het tweede kwartaal 2012 wordt zelfs een lichte krimp verwacht van het trendniveau (tot 933 700 RSZ-werknemers). In de quartaire sector (publieke diensten) was initieel niets te merken van de crisis. De tewerkstelling bleef er gedurende de hele crisisperiode gestaag toenemen, al nam het groeiritme vanaf 2011 geleidelijk af. In 2012 kende de quartaire sector voor het eerst sinds lang een quasi-stagnatie van om en bij 665 000 RSZ-werknemers. Ook in de quartaire sector, die grotendeels steunt op publieke en gesubsidieerde tewerkstelling, is de tewerkstellingsgroei nu dus duidelijk stilgevalen. Ongetwijfeld is deze tempering mee ingegeven door besparingen op het overheidsbudget met een afslanking van het overheidsapparaat tot gevolg.

Conclusie

Waar we ons vorig jaar in de trendrapportering nog konden richten op de inhaalbeweging van de Vlaamse arbeidsmarkt en de kloof die verder moest gedicht worden om het precrisisniveau te bereiken, kunnen we dit jaar alleen maar vaststellen dat we het gewonnen terrein terug aan het prijsgeven zijn. De economische vooruitzichten zijn hoogst onzeker en de vrees bestaat dat de kloof die de crisis op de arbeidsmarkt sloeg opnieuw verder zal worden uitgediept. De belangrijkste conjunctuurindicatoren, zoals de omvang van de tijdelijke werkloosheid, de ontvangen vacatures of het aantal faillissementen, springen terug op rood. Bovendien veert de werkloosheid terug op en wordt de werkloosheidskloof – het werkloosheidsniveau ten

opzichte van het begin van de crisis – opnieuw groter. Daarnaast komt ook aan de tewerkstellingsgroei een einde. De industrie leverde al heel wat tewerkstelling in en veel beterschap valt hier niet te verwachten gezien de golf van faillissementen en bedrijfssluitingen in de sector. Daarbij komt dat nu ook de groei in de tertiaire en quartaire sectoren aan het stilvallen is.

De slotsom is duidelijk. We hebben het groeipad van 2011 verlaten en bereikten opnieuw een keerpunt. Begin 2012 sprongen zowat alle knipperlichten op rood. De kortetermijnvooruitzichten voor de Vlaamse arbeidsmarkt zijn dan ook weinig rooskleurig.

Wouter Vanderbiesen
Wim Herremans
Steunpunt WSE

Bibliografie

- FPB. 2012. *De Belgische economische groei zou -0,1% bedragen in 2012 en uitkomen op 0,7% in 2013*. Perscommuniqué. Brussel: Federaal Planbureau, Instituut voor de Nationale Rekeningen.
- Geurts, K. 2012. *Meer werknemers met minder werk. Belgische recepten als antwoord op de crisis*. DynaM Working paper 2012/2. Leuven: HIVA-KU Leuven.
- Graydon. 2012a. *'Black September' in faillissementenland*. Persbericht 1 oktober 2012. Graydon Belgium.
- Graydon. 2012b. *Sandy ook in faillissementenland*. Persbericht 5 november 2012. Graydon Belgium.
- Herremans, W., Braes, S., Neefs, B., Theunissen, G. Sels, L., Boey, R. 2011. *Trendrapport Vlaamse arbeidsmarkt 2011. Synthese*. WSE Report. Leuven: Steunpunt WSE/ Departement WSE.
- ManpowerGroup. 2012. *Belgische aanwervingen in laagste versnelling vierde kwartaal 2012*. Manpower Barometer voor de tewerkstellingsvooruitzichten – 4de kwartaal 2012. Brussel: ManpowerGroup Belux.
- NBB. 2012a. *Maandelijkse conjunctuurenquête bij de bedrijven – september 2012*. Brussel: Nationale Bank van België.
- NBB. 2012b. *Maandelijkse conjunctuurenquête bij de bedrijven – oktober 2012*. Brussel: Nationale Bank van België.